

УДК 141 (477) (091) (092)

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ТВОРЧОСТІ М. МІХНОВСЬКОГО

Андрій Наконечний

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна, kafilos@franko.lviv.ua*

Розглянуто основні підходи до розкриття проблеми свободи у творчості видатного українського мислителя М. Міхновського. Проаналізовано складові концепції свободи М. Міхновського, як от: 1) утвердження національно-державної самостійності України; 2) плекання серед українців почуття національної солідарності; 3) побудова державного устрою на принципах соціальної справедливості.

Ключові слова: Міхновський, свобода, національна ідея, інтелігенція, державотворення, національна єдність.

Наприкінці ХІХ ст. українці Наддніпрянщини перебували у вкрай важкій національно-духовній неволі, що спричинило тут занепад національно-політичної думки та державницьких устремлінь. Незважаючи на яскравий спалах Шевченківських ідей щодо української нації, зокрема її історичного призначення й місії, а також широке культурне відродження в Україні, що започаткувалося в дошевченківську добу, велика частина тодішньої української інтелігенції, на жаль, задовольнялася здобутками на культурному поприщі.

Проте культурницька діяльність не могла задовольнити молодших діячів національного руху, з приходом яких у 90-х роках ХІХ ст. починається новий етап – політизації національного руху і на східноукраїнських землях. Одним із представників цього покоління був Микола Міхновський (1873–1924), який поставив питання національної свободи на якісно новий рівень.

Досліджуючи генезу становлення національно-патріотичних, державницько-самостійницьких поглядів Міхновського, слід зазначити: ще учнем та гімназистом, він з великим зацікавленням читав поетичні твори Шевченка, маючи при цьому можливість відчувати глибоку національну стихію душі українського народу.

На могилі Шевченка в Каневі 1891 року було засновано таємну українську політичну організацію “Братство тарасівців”, основоположниками якої стали М. Міхновський, І. Липа, М. Вороний, О. Черняхівський та інші. Національно-політичну програму братства уклав М. Міхновський, представивши її в окремій політичній декларації, яка була опублікована 1893 року у львівській “Правді” під назвою “Profession de foi молодих Українців”.

Основною засадою цього політичного “Вірую” українського патріота визначається така історична правда: кожна людина є складовою частиною своєї нації, тому й доля кожної людини залежить насамперед від долі її нації; вільний роз-

виток нації та кожного її представника можливий лише у власній самостійній державі.

Що ж до тодішнього становища нації, Міхновський підкреслює: причиною рабства України є московське поневолення, тому українські патріоти повинні “віддати усі свої сили на те, щоб визволити свою націю з того гнету, в якому вона зараз перебуває, і дати задля користи людськості ще одну вільну духом одиницю” [1, с. 201].

Цій справі (справі визволення України) кожен українець повинен присвятити всі свої сили. Рушійною силою в боротьбі за визволення є національні почуття й національна свідомість, наявність яких як серед української інтелігенції, так і серед українського простолюддя є необхідною передумовою здобуття національної волі: “Наука і життя Вкраїнського народу доводять нам, що Україна була, єсть і буде завсіди окремою нацією, і як кожна нація, так і вона потребує національної волі для своєї праці й поступу, ... як діти України, як сини свого народу, єсьмо націоналами і перед усім дбаємо о те, щоб дати своєму народови волю національну” [1, с. 202].

Національне питання й національні змагання неодмінно з’являються тоді, коли нація є пригніченою, коли їй забороняється користуватися власними духовними силами, культурно-національними надбаннями. На превеликий жаль, протягом багатьох століть, хоча й існували постійно національні змагання, що здійснювалися як “вогнем і мечем”, так “духом і розумом”, усе ж українській нації не вистачило моральних і фізичних сил, щоб довести своє існування як окремої самостійної нації. Однією з причин цієї невдачі Микола Міхновський вважає відсутність провідника, “генія” в політиці, національній справі, який повів би націю до її національно-державного визволення. На роль такого “генія” претендували кирило-мефодіївці і Костомаров, але вони “повели українську націю іншою, непрямою дорогою – не навпростець, а манівцями через усю Московщину, і за ними сим далеким і непевним шляхом пішло багато народу” [1, с. 203].

Міхновський закликає українську інтелігенцію не обмежуватися так званим “українофільством”, тобто ідеалізуванням українських пісень, милозвучності мови, краєвидів тощо, а свідомо взятися до праці на ґрунті народному, чого вимагає ідея відродження й усесвітнього поступу України. Щоб українці зробились освіченими й могли принести користь українській національній справі, національній ідеї, вони повинні вимагати від себе самих “дрібної, повсякчасної, непомітної для інших духової роботи, бо кожна велика ідея вимагає духової сили. З міцною ж душею, певним почуттям і послідовністю, ми поставимо нашу національну справу так, що вона не залежатиме від сьогочасних обставин; своєю істотою і моральною силою ми знищимо сі обставини й виробимо з себе українську інтелігенцію в самому високому розумінню сього слова” [1, с. 205].

Вільнодум М. Міхновський чітко усвідомлює той факт, що українська нація є роз’єднаною між двома імперіями, але, тим не менше, у свідомості кожного національно-свідомого українця “єсть один українсько-руський народ”. “Україна

ціонально-свідомого українця “єсть один українсько-руський народ”. “Україна Австрійська і Україна Російська однак нам рідні, і жадні географічні межі не можуть роз’єднати одного народу, – продовжує Міхновський, – і, аби була у нас моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас, бо ідеї, духа розірвати на два шматки не можна, як нічим не можна спинити Дніпрової течії: вона завсіди опиниться у морі, які б перепони не були” [1, с. 205].

Отже, головними засадами політичного Profession de foi (“Вірую”) молодих українців були такі: а) відновлення національно-державної самостійності України; б) боротьба за права нації і плекання серед усіх верств українського народу почуття національної солідарності; в) створення в українській державі справедливого соціального ладу; г) ідейна відданість кожного українця справі національного визволення. В українській політичній думці 90-х років XIX ст. ці тези були небуденними, революційними, вони вносили справжній переворот у національно-політичні погляди тодішньої української людини.

Політичне “Вірую” молодого українця, проголошене Міхновським, мало позитивний вплив на формування національно-політичного світогляду галицьких українців. Якщо в 1895 році молодий галицько-український публіцист Ю. Бачинський підняв у праці “Ukraine irredenta” гасло боротьби за національно-державну самостійність українського народу, а вслід за ним це гасло прийняли у свої програми галицько-українські партії (Українська радикальна партія – у 1895 році, Українська національно-демократична партія – у 1900 році), то, без сумніву, особлива заслуга в цьому належала саме політичній декларації українського мислителя, надрукованій у львівській пресі 1893 року. Як бачимо, Міхновський від самого початку своєї політичної діяльності став ідеологом новітньої національної ідеї – ідеї державно-незалежної й соборної України.

У 1900 році відзначення річниці від дня народження й смерті Тараса Шевченка Микола Міхновський використав для того, щоб поєднати ідеологію та політичну програму РУП з ідеями Кобзаря, які висувалися вже й раніше у формі політичної програми “Братства тарасівців”. 19 лютого 1900 року в Полтаві, а 26 лютого цього ж року в Харкові (під час Шевченківських свят) Міхновський виголосив промову, яка через кілька днів була ухвалена як програмна політична декларація РУП і видана окремою брошурою під назвою “Самостійна Україна”.

Програмно-політичні гасла, проголошені в цій брошурі, внесли перелом в політичне мислення тодішньої української інтелігенції, велика частина якої орієнтувалася на революційні погляди й гасла всеросійської революції та соціалізму. Тому не дивно, що клич “За самостійну Україну!” видався тодішнім соціалістам чимось дивним, неактуальним, таким, що не підлягає серйозному обговоренню. Самостійну боротьбу за самостійність власного народу повинна очолювати й керувати нею його інтелігенція. На превеликий жаль, стверджував Міхновський, українська інтелігенція в часи посиленого ворожого наступу на свою націю не встоялась. Сильна, освічена й культурна інтелігенція України постійно зраджува-

ла інтереси власної нації, переходячи то в польський, то в російський табір. Досить назвати Четвертинських, Чорторійських, Вишневецьких, Тимкевичів, які протягом XVI – XVII ст. перейняли польську національність, а також Безбородьків, Прокоповичів, Яворських, Прощинських, Гоголів, Гнідичів, Потапенків, Короленків, які протягом XVIII – XIX ст. поповнили ряди росіян. На думку мислителя, українські інтелігенти (ця “плоть і кров наша”) зраджували власний народ у найважчі і найтрагічніші часи його історії, і це відступництво М. Міхновський вважав гіршим і руйнівнішим у своїх наслідках навіть за війну чи пошесть, адже війни і пошесті “... косять без розбору і вчених, і темних, бідних і багатих, відступництво забрало ж цвіти нації – найкультурнішу її верству” [2, с. 27].

Великий патріот засуджував ті покоління інтелігенції, які протягом століть виплекали цілий культ страху за самих себе, зневіри у власні сили, покори супроти поневолювачів; вони відзначалися “безідейністю”, “інертністю”, “страхополохством”, відсунули від себе молодіжні рухи, що стояли на позиціях самостійності та соборності України, а сам український рух зробили чимось “ганебним, чимсь смішним, чимсь обскурантним. Ці покоління надали українофільству характер недоношеної розумом етнографічної теорії... Вони не хотіли навіть звати себе українцями” [2, с. 28].

Незважаючи на той прикрий факт, що українська інтелігенція піддалася процесу винародовлення, а новонароджена виявилася духовно скаліченою, Міхновський аж ніяк не робив з цього висновку, що боротьба за самостійність українського народу повинна надалі вестися без участі національної еліти. І цією новою генерацією української інтелігенції буде, на тверде переконання Міхновського, “молода Україна”, яка вже тоді мужньо підносила прапор боротьби з чітким гаслом: “За самостійну Україну!” “Сучасна молода Україна” вважала себе безпосереднім спадкоємцем Шевченка, її традиції брали початок від Мазепи, Хмельницького та короля Данила. “Часи вишиваних сорочок, свити та горілки минули, – тлумачив Міхновський, – і ніколи вже не вернуться. Третя українська інтелігенція стає до боротьби за свій народ... Вона вірить у сили свої і національні, і вона виповнить свій обов’язок... Вона віддає себе на служіння цьому великому ідеалові... Потреба боротьби впливає з факту нашого національного існування. Нехай наша історія сумна й невідрадна, нехай ми некультурні, нехай наші маси темні, подурені, ми все ж існуємо і хочемо далі існувати. І не тільки існувати, як живі істоти, ми хочемо жити, як люди, як громадяни, як члени вільної нації. Нас багато – цілих 30 мільйонів. . . Наша нація у своєму історичному процесі часто була не солідарною... але нині увесь цвіт української нації по всіх частинах України живе однією думкою, однією мрією, однією нацією: “одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ”. Нині ми всі солідарні, бо зрозуміли, через що були в нас і Берестечки, і Полтава... Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя. Наша нація ступила на новий

шлях життя, а ми мусимо стати на її чолі, щоб вести до здійснення великого ідеалу. . . Нас мало, але голос наш лунатиме скрізь на Україні... Вперед, і нехай кожний із нас пам'ятає, що коли він бореться за народ, то мусить дбати за весь народ, щоб цілий народ не згинув через його необачність" [2, с. 29–30].

Згодом Міхновський повернувся до цієї актуальної теми у праці "Справа української інтелігенції в програмі УНП", чітко визначаючи роль і місце представників української еліти в складному процесі українського державотворення.

Українська інтелігенція на той час складалася з трьох таборів: 1) з українського; 2) з незначної частини, яка ще була під впливом ідей Драгоманова й ішла стежкою соціалістичного федералізму; 3) тих, що стали під крило московських соціалістичних революційних партій, які з байдужістю, а то й вороже ставилися до українського національного руху, ігноруючи всякі його вияви.

Отже, розглядаючи політичну діяльність та політичний світогляд української інтелігенції наприкінці XIX ст., автор акцентує увагу на жахливих явищах: ідеї "москалефільства" інтенсивно поширюються серед українських інтелігентів, які переходять до табору революціонерів-росіян, зрадивши тим самим "організування свого власного народу за його економічні і політично-національні інтереси..." [3, с. 3]. Основні причини цього, констатує Міхновський, слід шукати в самому становищі української нації, а саме в "становищі безправного і безсилового раба", адже "рабство політичне і рабство економічне Українців виховувало і виховує в них психологію рабства духовного" [3, с. 4]. На його думку, значна верства української інтелігенції навіть не може собі уявити існування національно-державної незалежної української нації, а той, у чий свідомості відсутній ідеал незалежності України, не може мати цього ідеалу й у майбутньому. Для нього ця думка є навіть смішною і цілком нереальною. Тому природним є те, що такі люди шукатимуть кращої долі у згоді "з панами становища" (тобто з росіянами) і всі їхні ідеали й переконання стосуватимуться москвофільства. Міхновський, натомість, закликає українську інтелігенцію прямувати зовсім іншим шляхом. Вона не повинна повторювати помилок своїх предків (починаючи з XVII ст.), у яких були відсутні національна свідомість і свідомість вигоди від національної незалежності, що й призвело до втрати останньої, а пам'ятати споконвічну правду, що "треба бути державно-незалежною нацією, треба не бути рабом, треба бути паном себе і своєї долі, щоб лаштуватися в своїй державі, на своїй території по своїй уподобі" [3, с. 44].

Те саме, вважає Міхновський, стосується й української інтелігенції на українських землях під владою Австрії, серед якої панувало полонофільство, та української інтелігенції на Закарпатті, серед якої панувало мадярофільство, – витвори такого самого духовного рабства, як москвофільство серед української інтелігенції Наддніпрянщини.

Не приносить користі українському народу й праця української інтелігенції в галузі російської культури, науки й мистецтва. Навпаки, вона лише збагачує та зміцнює московську націю, послаблюючи тим самим позиції нашої нації. Наскрізь

помилковою, на думку автора, є й участь українських студентів у боротьбі за “академічні свободи” в російських університетах: “Самий факт існування московських університетів і шкіл з московською викладною мовою на території Українців – є глузом над свободою, є нехтованням наших загально-людських прав, є ганьбою і зневаженням нашої нації, а надто освічених її членів – української інтелігенції. Не за “академічну свободу” нам треба боротися, а за саму академію, за право мати її своєю, національною власністю” [3, с. 83].

За приклад Міхновський ставить наддніпрянським студентам їхніх галицьких ровесників, які виступили до боротьби не за “академічні свободи” в польських університетах, а за український університет, тісно пов’язуючи цю боротьбу з загальною боротьбою українського народу за національні інтереси [3, с. 88–89].

Справжньому пробудженню національної свідомості серед найширших мас сприяло використання саме національних ідей у боротьбі українського студентства Галичини. З приводу цього автор захоплено й повчально мовить: “Маленька Галичина, завбільшки Полтавської губернії (3.444.000) а проявила який героїзм! Нам, російським Українцям, великій 25 мільйонній масі, доводиться у Галичан учитися...” [3, с. 90].

Далі у брошурі „Самостійна Україна” Міхновський доводить, що, навіть виходячи з класових, економічних інтересів, українська інтелігенція все одно повинна поєднувати свою боротьбу за кращу долю з українською національною справою: “Націоналізація школи, преси і літератури на території України – є ґрунтом добробуту української інтелігенції і економічним інтересом її, як свідомої частини українського народу” [3, с. 97]. В умовах національного поневолення українського народу, продовжує автор, український учитель упосліджений, український письменник не може друкувати своїх праць, український журналіст не може заробити на гідне прожиття, тому що пануюча нація ширить свою пресу, настановлює своїх учителів, тому українські митці, артисти, робітники мусять іти в найми до чужинця або помирати з голоду. Зовсім інакше буде, коли Україна стане вільною і самостійною, коли інтелігенція зможе з гідністю служити власному народу, який в подяку за це дасть українському інтелігентові матеріальне забезпечення, а український вчитель, друкар, артист і журналіст теж стануть на твердий економічний ґрунт, бо “годуватимуться від власного народу, служачи йому, задовольняючи його духовні, культурні і економічні інтереси” [3, с. 96].

Але Міхновський рішуче застерігає, що цю оборону політичних і культурних прав українського народу не слід розуміти як легальне намагання випрохати їх у ворога. “Московська нація, а надто її індустріальні класи, звикли дивитися на Україну, як на дійну корову, як на певне джерело їх добробуту, і уступають тільки силі, а не чому иньшому”, – зазначає автор [3, с. 100–101]. На думку Міхновського, треба бути цілком засліпленим, щоб мріяти про піднесення культурної ниви України лояльним шляхом. Це абсолютно не є реальним, тому що російські закони не передбачають “жодної дірки” для використання українцями якихось шляхів

чи методів проти російської імперської влади, і тому кожна спроба культурного піднесення нації розглядається Москвою як “протизаконна” і “нелегальна”.

Концепція свободи „апостола української державності” М. Міхновського мала епохальне значення в тяжкі часи занепаду національної свідомості українських мас, часи (за словами П. Мірчука) “найнебезпечнішого викривлення політичної думки” насамперед тієї української інтелігенції, яку “зуміли затруїти московські соціалісти блахманом кличів про всесвітнє пролетарське об’єднання і соціальну перебудову всього світу, для якої національне питання являється перепорою” [4, с. 48–49], а також старшого покоління інтелігенції, яка свій патріотизм виявляла в боротьбі за право вживати українську мову, співати народних пісень, носити національний одяг тощо, натомість, з другого боку, лякалася часто визнати свою приналежність до української нації. З огляду на такий стан української політичної думки, значення гасла “За самостійну Україну від Карпат по Кавказ!”, що його висунув Міхновський, було і є переломним для подальшої історії української нації. Переломне тому, “що пророчі, величні кличі національного відродження, піднесені Тарасом Шевченком у поетичній формі, Микола Міхновський убрав в організаційну форму активної політичної дії і надав їм характер живого політичного постулату” [4, с. 49].

-
1. *Міхновський М.* Profession de foi молодих Українців // Правда. Л., 1893. Т. 16–19. С. 201–207.
 2. *Міхновський М.* Самостійна Україна. Аугсбург, 1948.
 3. *Міхновський М.* Справа української інтелігенції в програмі УНП. Чернівці, 1904.
 4. *Мірчук П.* Микола Міхновський – апостол української державності. Філадельфія, 1960.
 5. *Міхновський М.* Робітницька справа в програмі Української народної партії. Ч. 3. Чернівці, 1902.
 6. *Фартушний А.* Українська національна ідея як підстава державотворення: Л., 2000.
 7. Українська державність у ХХ столітті. Історико-політологічний аналіз: Зб. наук. праць. К., 1996.
 8. *Приходько С.* Політичні аспекти теорії еліти в українській суспільно-політичній думці ХХ ст. К., 1999.

THE PROBLEM OF FREEDOM IN CREATIVITY OF M. MIKHNOVS'KYJ

Andrij Nakonechnyj

*Ivan Franko National University of Lviv, Universytetska Str., 1
Lviv 79000, Ukraine, filos@franko.lviv.ua*

The article is devoted to the main approaches in the exploration of the problem of freedom in creativity of M. Mikhnovs'kyj an outstanding Ukrainian thinker. It is emphasized, that M. Mikhnovs'kyj determined such basic tasks of conception of freedom as: 1) statement of the Ukrainian national and state independence; 2) development of the feeling of solidarity among Ukrainians; 3) creation of the state building of the principles of social validity.

Key words: Mikhnovs'kyj, freedom, national idea, intelligentsia, creation of a state, unity of a nation.

Стаття надійшла до редколегії 05. 05. 2002

Прийнята до друку 10. 05. 2003